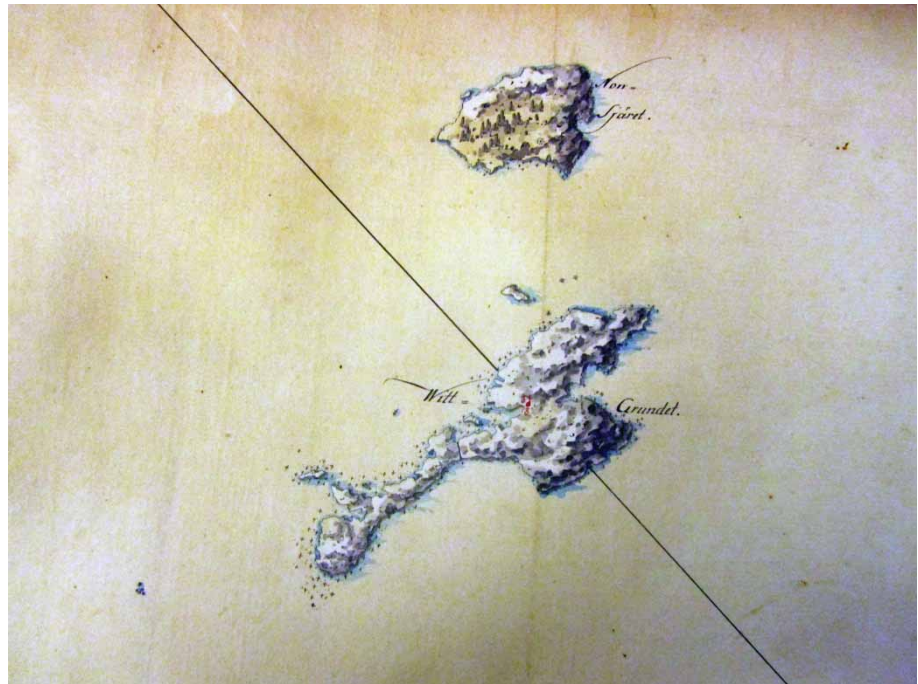

VITGRUND OCH NORRSKÄR

Särskild arkeologisk utredning

Gävle stad
Vitgrund 1:1
Gävle kommun
Gästrikland
2013

Bo Ulfhielm

VITGRUND OCH NORRSKÄR

Särskild arkeologisk utredning

Gävle stad
Vitgrund 1:1
Gävle kommun
Gästrikland
2013

Rapport 2014:01
Bo Ulfhielm

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Box 746, 801 28 Gävle
Tel 026-65 56 00
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2014
Omslagsbild: Vitgrund på karta från 1779. Stadsbyggnadskontoret Gävle.
Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.
ISSN 0281-3181
Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	6
Målsättning och metod.....	7
Topografi och fornlämningsmiljö.....	8
Resultat.....	9
Kartstudier och arkivstudier.....	9
Kontakter.....	12
Fältinventering.....	12
Fiskelägen.....	14
Båtlänning.....	15
Stenugn.....	16
Hägnad.....	17
Sjömärken.....	17
Förlisning.....	17
Labyrint.....	17
Fyndplats.....	19
Skjutskårar.....	19
Boplatsgropar.....	20
Tomtning.....	21
Ristning.....	21
Gränsmärke.....	22
Precisionsinmätning.....	23
Från säljagare till Zettergrenstugan – ideer om bebyggelseutvecklingen.....	24
Vitgrund i skriftligt material.....	25
Förslag till vidare åtgärder.....	26
Referenser.....	27
Övriga källor.....	27
Arkiv.....	28
Administrativa uppgifter.....	28
Bilaga 1. Förslag på skyltning.....	29
Bilaga 2. Objekttabell.....	31

Figur 1. Utdrag ur översiktskartan skala 1:100 000. Utredningsområdet utgörs av den gröna rektangeln uppe till höger i bild.

SAMMANFATTNING

Länsmuseet Gävleborg har på uppdrag av Gävle kommun utfört en särskild arkeologisk utredning av naturreservatet Vitgrund och Norrskär, Gävle kommun, Gästrikland.

Utredningen syftade till att ta fram ett underlag för skötsel, samhällsplanering och informationsinsatser på öarna. Arbetet omfattade fältinventering, arkiv- och kartstudier samt kontakter med hembygdsföreningar och privatpersoner. Påträffade lämningar i fält mättes in med handdator och GPS. Ett urval av lämningarna karterades med RTK för att få noggrannare höjd över havet och därmed bättre förståelse för hur bebyggelseutvecklingen gått till.

Totalt resulterade utredningen i 28 nyupptäckta lämningar. De flesta kan relateras till jakt- och fiske. Dit hör t.ex. tomtning, skjutskårer, båtlämningar och fiskelägen. En labyrinth och en fyndplats för kopparmynt kan också sannolikt kopplas samman med fiskarbefolkningen. Andra lämningar som påträffades var bl.a. ett gränsmärke och flera fundament för sjömärken.

Genom kontakt med privatpersoner nedtecknades ett antal platsnamn, som tidigare inte redovisats på några kartor. Av särskilt intresse var *Mursviken* och *Zettergrensviken* som båda relaterar till bosättningar på Vitgrund.

Väger man samman informationen från fältinventering, höjdmätning och kartstudierna får man denna hypotetiska bebyggelseutveckling:

Under medeltiden, eller något tidigare, börjar säljägare och fiskare att tillfälligt bevista Norrskär, som är en av få uppstickande öar i Gävlebukten. Lämningar efter deras aktiviteter kan ses i klapperstensfältet i öns södra del.

Under 1600-talet uppkommer ett fiskeläge kring en skyddad vik på Vitgrund. Fiskeläget bebos sommartid av borgare från Gävle. Antalet fiskare var länge ganska lågt och varierade mellan 2-10 stycken. Under 1800-talet sker en kraftig expansion. Det tillkommer byggnader både väster och söder om det ursprungliga fiskeläget. Som mest fanns här fler än 20 fiskarstugor. Förutom fiske bedrevs småskalig odling och sjöfågeljakt. Gömslen för jakten kan man se både på Norrskär och Vitgrund i form av ”skärmar” av klappersten. Kring sekelskiftet 1900 överges Vitgrund succesivt och fisket flyttar till Utvalnäs, men det tillkommer också ett ensamt fiskeläge på öns sydspets. Kring 1930 upphör syskonparet Zettergren med säsongsfisket och därmed försvinner de sista fiskarna.

Samtidigt med övergivandet börjar öarnas natur- och kulturvärden att uppmärksammas. Delar av Vitgrund blir fågelskyddsområde och det höjs röster för att bevara på plats de sista resterna av fiskeläget med sjöbod, kokhus och gistgård. Nu lyckades inte det, utan Zettergrens stuga flyttades till Furuvik, där den fortfarande står att se!

Idag är öarna populära utflyktsmål för båtfolk. Här finns bojar, bryggor och iordningställda rastplatser. Men för att besökare skall kunna ta del av öarnas kulturhistoria krävs mer insatser. Länsmuseet föreslår följande åtgärder:

- Uppsättning av tre informationstavlor: vid bryggan på Vitgrund, vid labyrinthen och vid fiskeläget. Förslag till texter finns i bilaga 1.
- Framröjning av husgrund och andra lämningar kring den s.k. Zettergrenstugan
- Undersöka huruvida labyrinthen centralt på ön går att återställa.

INLEDNING

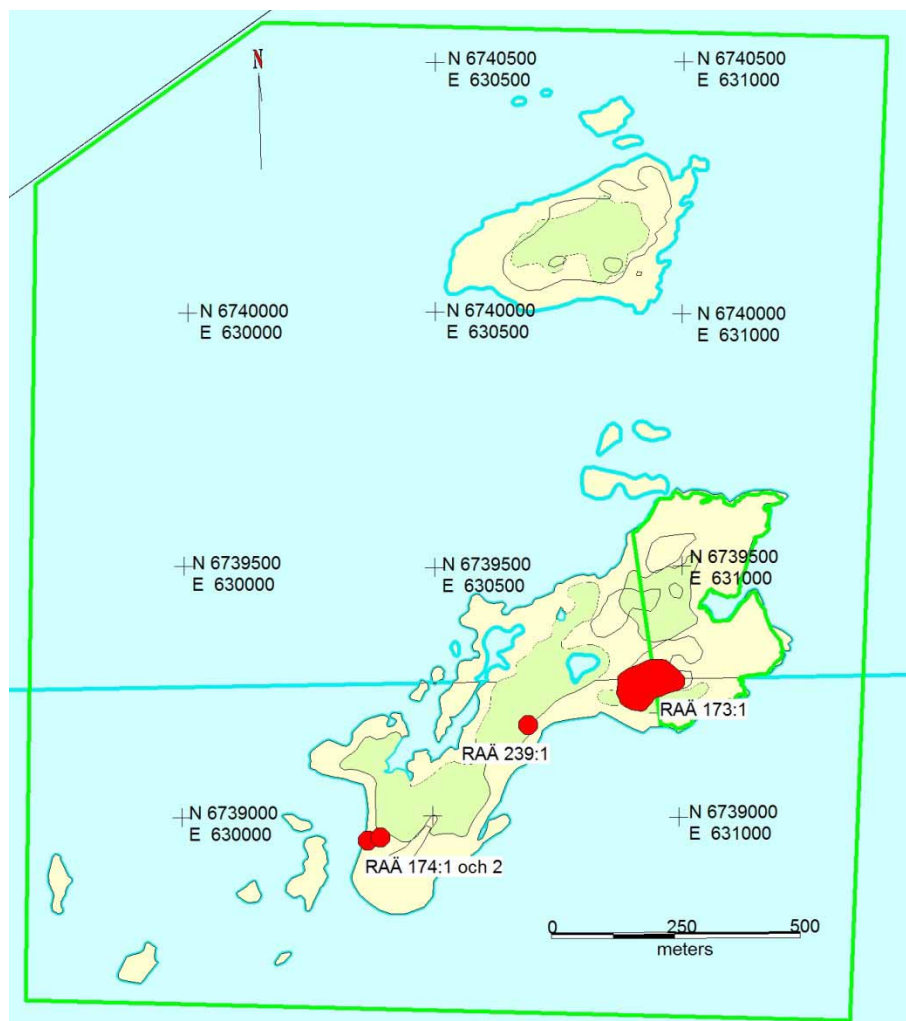
Länsmuseet Gävleborg har på uppdrag av Gävle kommun utfört en arkeologisk utredning av öarna Vitgrund och Norrskär, fastigheten Vitgrund 1:1, Gävle kommun, Gästrikland. Utredningen beslutades av Länsstyrelsen (Dnr 431-4906-13). Kostnadsansvariga var Gävle kommun.

De båda öarna vid norra inloppet till Gävle är sedan länge fågelskyddsområde, naturreservat och Natura 2000 område. Reservatet på Vitgrund bildades år 1966 för att skydda en skärgårdsmiljö som tidigare hyst ett fiskeläge. År 1975 tillkom den intilliggande ön Norrskär. Öarna är båda kända för sitt rika fågelliv och är även populära utflyktsmål för båtfolk – här finns iordningställda bojar, bryggor och rastplatser. Naturreservatet förvaltas av Gävle kommun.

Vid en revidering av reservatsföreskrifterna som Länsstyrelsen gjorde år 2009 framhävs kulturvärdena än mer än tidigare och i den tillhörande skötselplanen står att ”kulturlämningar skall vara i gott skick och väl synliga” samt att ”besökare skall informeras om områdets kulturhistoriska bevarandevärden”.

Utredningens syfte var att ta fram ett underlag för skötsel, samhällsplanering och informationsinsatser på öarna.

Arbetet har innefattat kart- och arkivstudier, kontakter med föreningar och privatpersoner samt en fältinventering. Fältarbetet utfördes den 11-12 september 2013 av Bo Ulfhielm och Maria Björck, Länsmuseet Gävleborg. Övrigt arkivarbete genomfördes under september och oktober 2013.

Figur 2. Karta över utredningsområdet med registrerade lämningar i fornminnesregistret. Efter digitala fastighetskartan. Skala 1:15 000.

MÅLSÄTTNING OCH METOD

Utredningens målsättning är att klargöra om det finns forn- och kulturlämningar som inte är kända inom naturreservatet. En kartering skall också göras i syfte att förstå platsens framväxt, utveckling och slutliga avveckling som naturhamn och fiskeläge. Till sist skall utredningen ta fram textförslag till tre informations-skyltar.

Fältarbetet omfattar inventering av öarnas landområden, cirka 350 000 kvadratmeter. De kringliggande vattenområdena inventeras inte annat än genom en mycket översiktlig genomgång av de grunda vikarna på flygfoto.

Påträffade lämningar positioneras med GPS och handdator och beskrivs enligt Riksantikvarieämbetets principer. Ett urval av lämningarna mäts in med s.k. nätverks RTK, en GPS mottagare som också tar emot korrektionsvärden från flera basstationer, vilket ger en betydligt bättre noggrannhet, framförallt i höjdded. Detta är viktigt eftersom höjden över havet på påträffade lämningar ger en ”tidigast möjliga” datering. Den är också till hjälp för att förstå i vilken kronologisk ordning de olika lämningarna tillkommit.

Kart- och arkivstudierna omfattar lantmäteristyrelsens, och lantmäteriverkets digitala arkiv, stadsbyggnadskontoret i Gävle, Läns museet Gävleborgs arkiv och faktarum samt stadsbiblioteket i Gävle.

Slutligen tas kontakt med hembygdsförening och privatpersoner med lokalkännedom, för att om möjligt fånga upp immateriellt kulturarv i form av platsnamn, traditioner och händelser.

Figur 3. Skjutsåre (Nr 3) mäts in med RTK. Foto: Maria Björck.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Vitgrund och Norrskär är två obebodda öar i den öfattiga yttre Gävlebukten. Vitgrund, den större ön, är 1,1 kilometer lång och som mest cirka 300 meter bred. Strandlinjen är flikig och höjer sig som mest 7 meter över havet. Norrskär är endast 400x200 meter stor, men nästan dubbelt så hög – 15 meter över havet på högsta punkten. Bägge öarna består av klippållar och morängrus, samt klapperstensfält. Här finns flera olika naturtyper och en stor variation i växt och djurliv. Framförallt är fågellivet rikt med Gävlebuktens största bestånd av vitfågel och en rad ”skärgårdsarter” som svärta, rödbena och labb (Länsstyrelsen Gävleborg beslut Dnr 511-4231-06).

Administrativt hör öarna till Gävle stad och på Vitgrund fanns tidigare en av Gävlefiskarnas säsongsfiskeplatser. Det är inte belagt i de skriftliga källorna när fisket på Vitgrund började. Under 1800-talet var det ett stort fiskeläge med upp till 20 fiskarstugor. Några av husen fanns kvar in på 1930-talet, men därefter har ingen bebyggelse funnits på ön. Norrskär har aldrig haft någon varaktig bosättning.

I fornminnesregistret finns följande registreringar: På Vitgrunds sydvästra udde finns en båtlänning och en husgrund (RAÄ 174:1 och 2). På östra sidan finns en labyrinth av lagda stenar (RAÄ 239:1). Slutligen finns ett fiskeläge i norr bestående av en husgrund samt båtlänningar (RAÄ 173:1)

Av olika anledningar har värdet i naturen och kulturen på Vitgrund förhållandevis tidigt uppmärksammats. När det på 1930-talet stod klart att fisket och bebyggelsen permanent skulle försvinna från Vitgrund höjdes röster för att bevara ön som ett slags monument över en försvinnande näring som sedan århundraden varit staden Gävles identitet (Vedin 1936). Nu blev det inte så, men en av fiskarstugorna flyttades till Furuvik för att där ingå i ett uppbyggt fiskeläge. Stugan står ännu idag kvar där.

Redan 1835 bildades ett fågelskyddsområde på östra Vitgrund. Fågellivet studerades och beskrevs av flera ornitologer på 1950-talet. Ön har även tilldragit sig ett geologiskt intresse. Den förste som besökte ön i vetenskapligt syfte torde ha varit engelsmannen Charles Lyell, en av sin tids stora naturvetenskapsmän. Han kom till Vitgrund år 1834 för att undersöka landhöjningsförloppet, eller närmare bestämt de sandstensplattor som, enligt vad han hört, då och då ”kom upp ur havet” (Westesson 2012:125). Fiskarna kunde till och med säga exakt datum då dessa stenar blivit synliga. Detta passade väl in i Lyells beviskedja för att vattnet i Östersjön sakta drogs sig undan, vilken han publicerade i ”On the gradual rising of land in certain parts of Scandinavia.”

I samma syfte som Lyell kom Geologen Bror Asklund till Vitgrund drygt 100 år senare. Han använde sig bland annat av kulturlämningarna på ön och karterade och höjdmätte de övergivna båtlänningarna för att detaljstudera landhöjningsförloppet längs gästrikekusten (Asklund 1950:31ff). Asklunds karta har använts vid fältinventering och karteringen av fiskeläget på östra Vitgrund.

RESULTAT

Kartstudier och arkivstudier

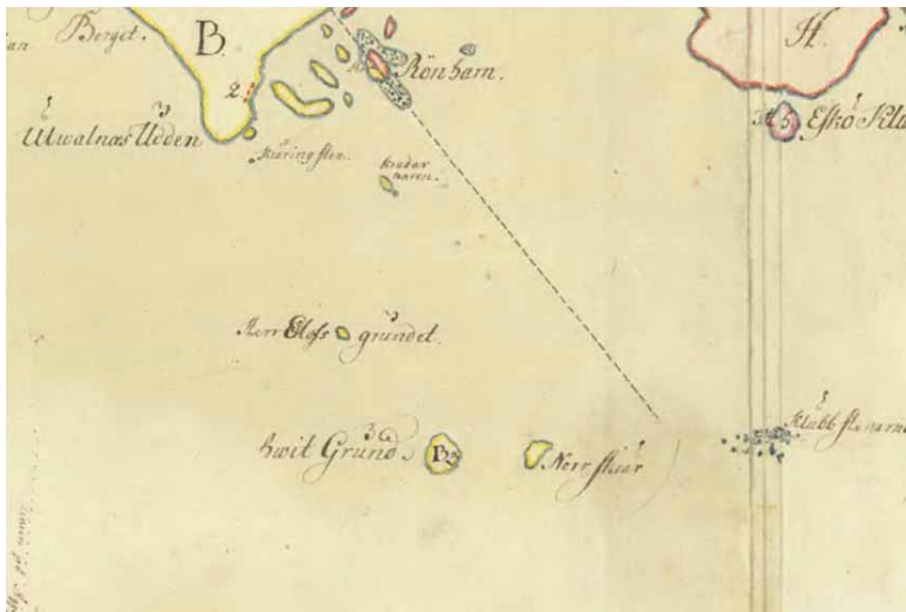
Redan på de första landskapskartorna över Gästrikland från 1600-talets mitt är Vitgrund utritad och namngiven. Även Norrskär är markerad. De redovisas tillsammans med ett mycket stort antal skär och öar närmast kusten, men det framgår inte vilka av öarna som varit bebyggda.

De tidigaste kartbevisen för bebyggelse på Vitgrund kommer först kring 1700-talets mitt. På en karta över Gästriklands skärgård år 1747 är Vitgrund och Norrskär redovisade och i den tillhörande beskrivningen kan man läsa:

”Vitgrund: Ett litet skär utan skog, även en fiskehamn för 4 båtar”

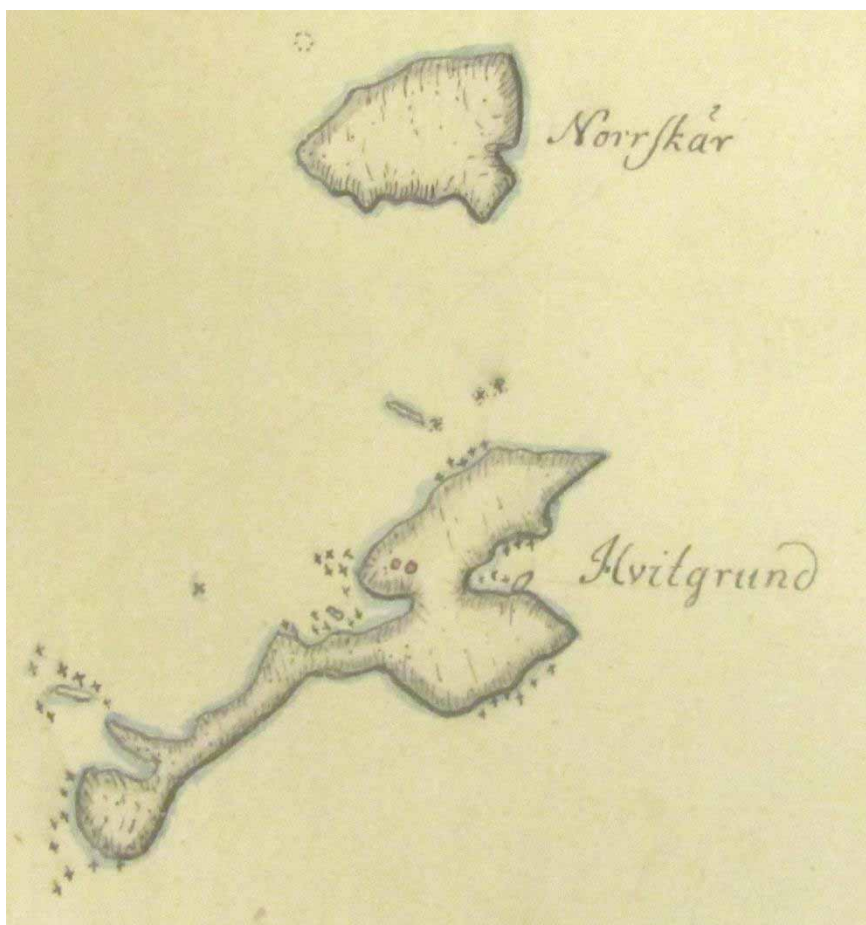
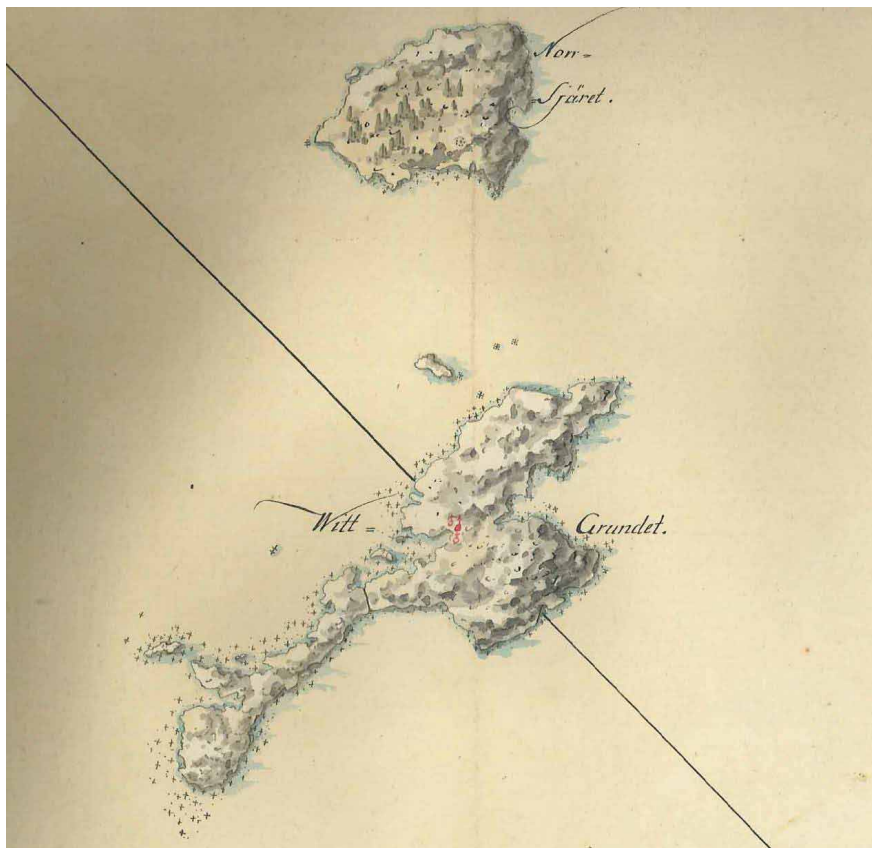
Figur 4. Karta över Gästrikland, 1660-tal. Anders Börjesson Gadd (Riksarkivet Sockenpärmar akt 114).

Figur 5. Utdrag ur "Geometrisk charta öfver Giestriklands skiärgård" från 1747. Vitgrund är mycket förenklat återgiven. (Lantmäteristyrelsens arkiv akt v21. Avmätt av E. Lindenberg).

Något senare kommer de första kartorna där det också framgår var på Vitgrund bebyggelsen finns. På den vackra "Carta öfver situationerna vid inloppen till Gefle stad" från år 1779, syns tre hus utritade centralt på ön. De är orienterade kring det numera uppgrundade inloppet från väster. På den tre år senare "Special charta öfver Gefle stads Farvatn och redd" år 1782 markeras endast två byggnader genom punkter. Möjligen är byggnaderna här mer symboliskt utritade. På båda kartorna är i alla fall Vitgrunds konturer mycket detaljrikt återgivna. Både dessa kartor finns på stadsbyggnadskontoret i Gävle.

Vitgrund hör administrativt till Gävle stad. Men i lantmäteristyrelsen och lantmåterimyndigheternas arkiv finns få kartor som redovisar bebyggelse utanför själva staden och de närmaste omgivningarna. Därför saknas också utförligare kartor från 1800-talet där bebyggelsens omfattning och utbredning framgår. Sannolikt ger dock Generalstabskartan från år 1900 en relativt god bild av bebyggelsen under senare delen av 1800-talet. Här ser man cirka 10 hus grupperade i ett bälte centralt genom ön. Senare kartor såsom 1950-talets ekonomiska kartor visar ingen bebyggelse eller andra företeelser på de båda öarna.

Figur 6 a och b. Två kartor från slutet av 1700-talet visar bebyggelsen på Vitgrund. Överst "Carta öfver situationerna vid inloppen till Gefle stad" samt "Special charta öfver Gefle stads Farvatn och redd". Från år 1779 respektive 1782. Stadsingenjörskontoret akt 38.

Figur 7. På Generalstabskartan från år 1900 är cirka 10 byggnader redovisade på Vitgrund. Generalstabskartan Blad 98. Gävle.

Kontakter

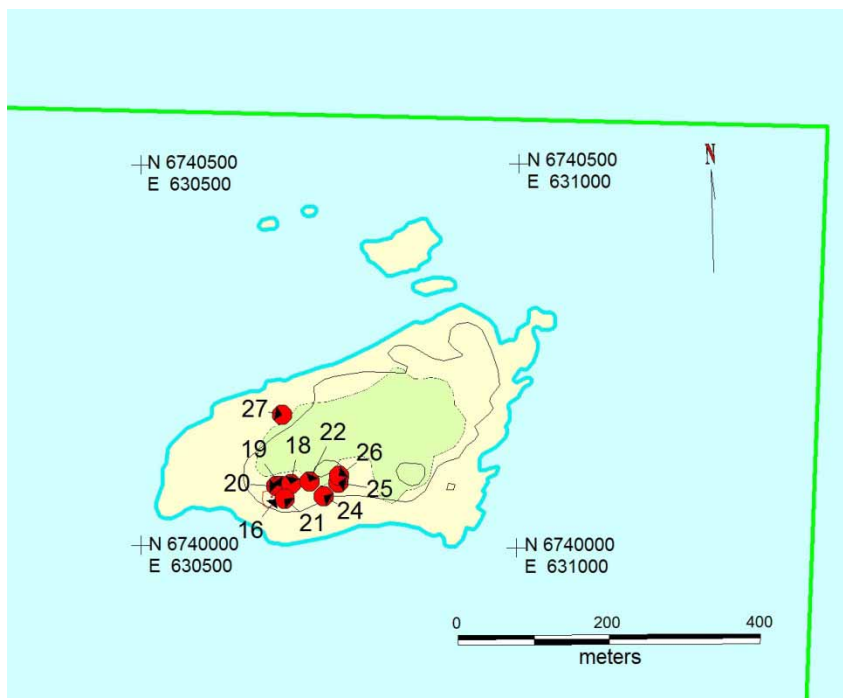
I syfte att fånga upp det immateriella kulturarvet i form av ortnamn, traditioner och eventuella uppgifter om lämningar har kontakt tagits med bland andra Bönans hembygdsförening, sportdykare samt ett antal privatpersoner med koppling till ön.

Det visade sig dock vara svårt att belägga platsanknutna traditioner kring Vitgrund och Norrskär. För lång tid har nu förflutit sedan bosättningen upphörde för att de skall ha kunnat upprätthållas (traderas) vidare. Ett undantag är dock ortnamn. Sture Sundin, Utvalnäs, som jagat på Vitgrund sedan 1950-talet, har bidragit med flera ortnamn på Vitgrund som inte finns med på några kartor; *Vattharsviken*, *Mursviken*, *Zettergrensviken* och *Gropudden*. Dessa namn har bekräftats av Lars Nordin, också Utvalnäs, som även han har god lokalkännedom. Namnen är utsatta på kartan figur 9 nedan. De har veterligen inte nedtecknats tidigare.

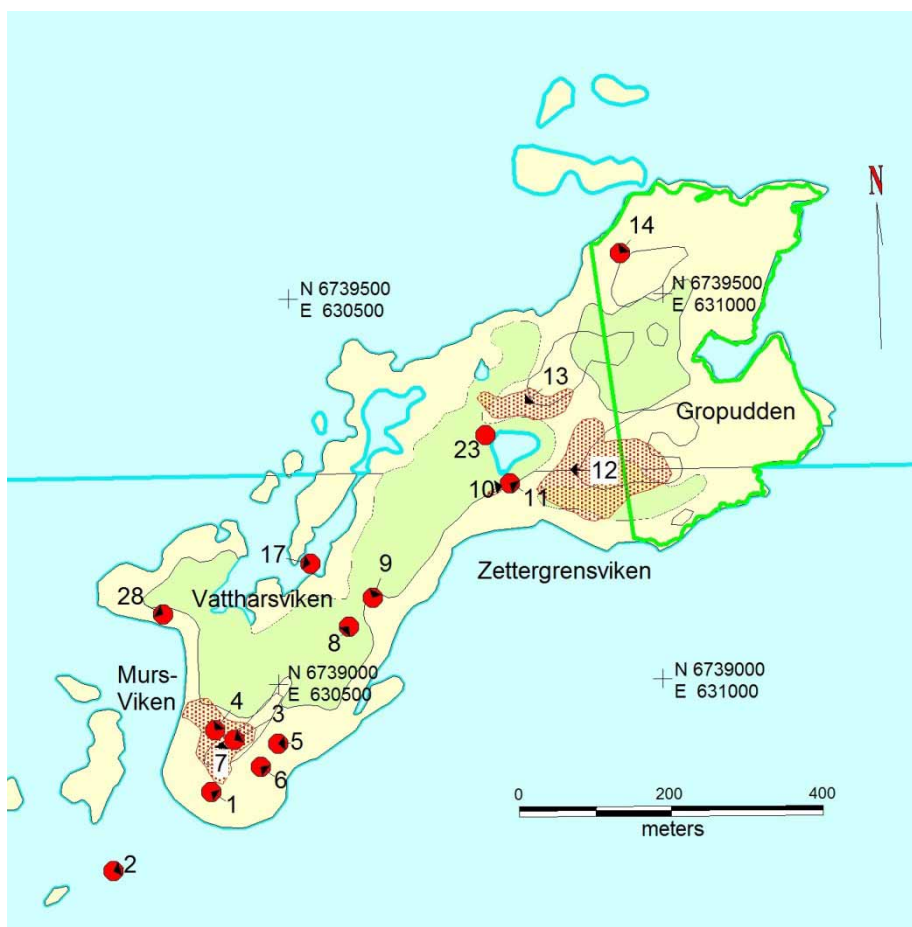
Fältinventering

Fältarbetet utgjordes av två delar: En inventering där båda öarna gick över okulärt, och en inmätning/kartering där påträffade lämningar mättes in med RTK, dels för att få lämningarnas höjd över havet, men också för att få precisionsinmätta stödpunkter för kartrektifiering. Fältarbetet omfattade två dagars inventering, varav en och en halv dag lades på Vitgrund och en halv dag på Norrskär.

Inventeringen resulterade i 28 registreringar, dit hör även några platser som excerperats ur arkivstudierna. De redovisas här funktionsmässigt. Fullständiga beskrivningar finns i bilaga 1. Antikvariska bedömningar följer de lagändringar som trädde i kraft 2014-01-01 i vilken huvudprincipen är att lämningar som bedöms ha tillkommit före år 1850 betraktas som fornlämningar, medan de som tillkommit efter detta år är övriga kulturhistoriska lämningar.

Figur 8. Karta över Norrskär med registrerade lämningar markerade. Efter digitala fastighetskartan Skala 1:10000.

Figur 9. Karta över Vitgrund med registrerade lämningar markerade. På kartan är också ortnamn från privatpersoner utsatta. Efter digitala fastighetskartan. Skala 1:10000.

Nummer	Art	Bedömning	Kommentar
1	Sjömärke	Övrig Kulturhistorisk lämning	
2	Fartyglämning	Uppgift om	
3	Skåre	Övrig Kulturhistorisk lämning	
4	Skåre	Övrig Kulturhistorisk lämning	
5	Sjömärke	Övrig Kulturhistorisk lämning	
6	Sjömärke	Övrig Kulturhistorisk lämning	
7	Fiskeläge	Övrig Kulturhistorisk lämning	RAÄ 174:1 och 2
8	Labyrint	Fornlämning	
9	Gränsmärke	Övrig Kulturhistorisk lämning	
10	Båtlämning	Fornlämning	
11	Stenugn	Fornlämning	
12	Fiskeläge	Fornlämning	RAÄ 173:1
13	Fiskeläge	Fornlämning	
14	Sjömärke?	Övrig Kulturhistorisk lämning	
15	UTGÅR		
16	Skårar	Övrig Kulturhistorisk lämning	
17	Fyndplats	Uppgift om	
18	Boplatzgrop	Fornlämning	
19	Boplatzgrop	Fornlämning	
20	Sjömärke	Övrig Kulturhistorisk lämning	
21	Boplatzgrop	Fornlämning	
22	Tomtning	Fornlämning	
23	Hägnad	Övrig kulturhistorisk lämning	
24	Sjömärke?	Övrig Kulturhistorisk lämning	
25	Skåre	Övrig Kulturhistorisk lämning	
26	Skåre	Övrig Kulturhistorisk lämning	
27	Skåre	Övrig Kulturhistorisk lämning	
28	Ristning	Övrig Kulturhistorisk lämning	

Tabell 1. Registrerade lämningar med samma numrering som kartorna figur 8 och 9.

Fiskelägen

Flertalet av de registrerade lämningarna kan antas ha med fisket att göra. På centrala Vitgrund påträffades en rad lämningar från det fiskeläge som är utsatt på de historiska kartorna. En del av dessa lämningar var tidigare registrerade i RAÄ 173:1, som utgjordes av ett fiskeläge bestående av en husgrund och cirka 12 båtlämningar. Beskrivningen till denna lämning har kompletterats med en rad komponenter som ligger i dess direkta närhet: bland annat en gistgård och en brunn. Även geometrin har justerats.

Både norr och söder om Vitgrundstjärnen påträffades ytterligare flera husgrunder, båtlämningar, brunn och stenrader. En del av dem kan sammanföras och registreras som ett separat fiskeläge (Nr 13). Av redovisningstekniska skäl måste dock andra lämningar delas upp på flera nummer, då avståndet mellan dem överstiger 20 meter, eller eftersom de tillhör lämningstyper som inte registreras under samlingstermen fiskeläge. Egentligen är det dock ett och samma fiskeläge som avses för samtliga lämningar kring Vitgrundstjärnen.

På Vitgrundens sydvästra udde var en registrerad båtlämning och en husgrund (RAÄ 174: 1 och 2). Även här utökades området och beskrivningen med bland annat två gistgårdar. Detta fiskeläge kan dock inte beläggas före år 1850, det bedöms därför som övrig kulturhistorisk lämning.

Figur 10. Gistgård vid den sydöstligaste delen av fiskeläget (RAÄ 173:1). Samma anläggning är utritad på den rektifierade kartan figur 23. Foto: Bo Ulfhielm.

Figur 11. Stolpstödsrösen i anslutning till fiskeläget (nr 7). Sannolikt efter s.k. enkla gistor för nätupphängning (Arvidsson 1913:51). Foto: Maria Björck.

Båtlänning

I sydligaste spetsen av Vitgrundstjärn påträffades en ”ensamliggande” båtlänning (Nr 10). Den var L-formad, 35 meter lång och löper på skrå uppför åsen. Båtlänningen särredovisas då den ligger lite för långt från de övriga för att ingå i fiskeläget. Totalt finns i området ett 10-tal båtlänningar. Flera tycks ha använts som odlings-/ängsmark efter att de grundats upp och förlorat strandkontakten.

Figur 12. Översta delen av båtlänningen nr 10 från sydväst. Foto: Maria Björck.

Stenugn

Intill båtlänningen (Nr 10) påträffades en ugn, utan synligt samband med någon byggnad. Ugnen liknar inte de spisrösen som kan ses i fiskarstugorna utan har en valvad ugnstöppning och ett kupolliknande inre rum. Ugnar av denna typ förekommer i skärgården och har på vissa platser satts i samband med rysshärjningarna under 1700-talet och därför gått under namnet ”ryssugnar”. De förekommer dock också i anslutning till säsongsfiskelägen (Norman 1995:61). Här är den rumsliga kopplingen till fisket tydlig. Stenugnens exakta funktion är dock oklar.

Figur 13. Valvad ugnstöppning på den friliggande stenugnen (Nr 11). Foto: Maria Björck.

Hägnad

Vid västligaste spetsen av Vitgrundstjärn ligger en hägnad (Nr 23) som även den skall ses i samband med fiskeläget. Troligen är det en mindre odling som muromgårdats för att inte boskapen (getterna) skall ta sig in till grödorna. Liknande lämningar finns på grannön Lövgrund.

Sjömärken

Ensamliggande rösningar på strategiska platser har tolkats som fundament till sjömärken. I ett fall är sjömärket av nyare typ och målat på ett större stenblock. Arkivmaterialet ger inga direkta bevis för officiella sjömärken på Vitgrund. I "Den svenske lotsen" från år 1858 används husen på Vitgrund som riktmärke. Likaså nämns Vitgrundssydspets som ett riktmärke vid inseglingen till Gävle (Olivecrona 1858: 68,70). Där finns också stenrösen som tolkas som fundament till sjömärken (Nr 1, 5 och 6) Det är även troligt att det lokala fisket haft uppförda stänger som bildat enslinjer för insegling i de steniga och grunda vikarna.

Figur 14. Stenröse som troligen utgjort fundament för sjömärke (Nr 14) på norra delen av Vitgrund. Foto: Bo Ulfhielm.

Förlisning

Förlisningsuppgiften (Nr 2) rör slupen "Flink och färdig" vilken strandade vid Vitgrundet år 1850 på väg mellan Gävle och Hudiksvall lastad med spannmål och diverse (Alvar och skämt 1850, 1/8 samt Westerdahl 1987:93, nr 503). Söder om Vitgrundet har sportdykare iakttagit skeppsvirke på botten, men de kan givetvis inte härledas till ett särskilt fartyg.

Labyrint

Den kanske mest intressanta nyregistreringen vid utredningen var den labyrint som påträffades. Lämningen utgör en spiral, ca 6 meter i diameter stor. Den är något otydlig i ytterkanterna, sannolikt har den slingrat 6 varv med ett avstånd av 0,15-0,3 meter mellan varven. Höjden över havet är inmätt med RTK till 2.95 meter.

Figur 15. Den spiralformade labyrinten ligger alldeles intill stigen. Foto: Maria Björck.

En labyrint finns också sedan tidigare registrerad på Vitgrund (RAÄ 239:1). Denna uppvisar tyvärr skador av omplockning och är idag svår att se. Den tycks ha varit mycket lik den nypåträffade. Vid registreringstillfället år 1992 mätte den 5 meter i diameter och bestod av 5 varv. I mitten var ett litet stenröse, vilket ännu kan ses. Avståndet mellan de båda labyrinterna är 160 meter.

Figur 16. Den tidigare registrerade labyrinten (RAÄ 239:1) Foto: Bo Ulfhielm.

I FMIS finns 19 labyrinter registrerade i Gävleborgs län, varav 12 är säkra och bedöms ursprungliga. Flertalet av dessa har en geografisk koppling till äldre fiskelägen (Kraft 1981: 8, Westerdahl 2012.) Tolkningarna kring deras betydelse har varit många. En vanlig uppfattning är att de utgör ett slags magiska universalredskap för att bringa fiskelycka och betvinga stormar. En ny teori som lanserats är att de byggts som ett skydd mot gengångare på platser där drunknade besättningsmän flutit iland och begravts på stranden (Westerdahl 2013:24f). Att döma av höjden över havet har de flesta labyrinter tillkommit under en period från sen medeltid till 1800-tal.

Fyndplats

I den sk Vattharsviken skall ett myntfynd för äldre kopparmynt gjorts enligt uppgift i bl.a. Norrlandsleden (Westerdahl 1987:90 nr 434). Det exakta läget har inte gått att lokalisera. Uppgiften är dock intressant. Myntfynd av kopparmynt från 1600-talet har gjorts i vattnet vid flera andra Gävlefiskelägen, som Västerhamn på Kusökalv och på Storjungfrun (Hovanta 2010:32ff). Man kan diskutera hur dessa skall tolkas: Insamlad skatteuppbörd som gömts, offer till högre makter eller del av last från förlist fartyg. Här behövs mer forskning.

Skjutskårar

Skårar är gömslen för sjöfågeljakt. En skärm av sten som jägaren kan gömma sig bakom, oftast med utsikt över en vik eller ett sund med lite lugnare vatten där man kan lägga ut vättar, lockfåglar, för att locka sjöfåglar att slå sig ned inom skotthåll. Sannolikt skall en del av de lämningar som registrerades i klapperstensfälten tolkas så. Det gäller t.ex. två lämningar vid fiskeläget på södra udden på Vitgrund. Troligen gäller det också en del av lämningarna i klapperstensfältet på Norrskär. I södra delen av ön är ett område med minst sju anläggningar där klappersten plockats ur så att en grop bildats och stenen lagts som en skärm mot den nedanför liggande viken.

En del av skjutskårarna kan ha använts i historisk tid, samtidigt med fiskeläget. Ser man på lavtillväxten på stenarna i anläggningarna så ger skårarna på Norrskär ett äldre intryck, medan de på Vitgrunds södra udde förefaller byggda i modern tid. I de senare ingår stenar som helt saknar lavar.

Figur 17. Skjutskåre på Vitgrund södra udde, sannolikt av modernt datum. Foto: Maria Björck.

Figur 18. Maria Björck beskriver en av de förmodade skjutskårorna (Nr 16) i klapperstensfältet på Norrskär. Foto: Bo Ulfhielm.

Boplatsgropar

I klapperstensfältet på Norrskär finns nära krönet en rad urplockade gropar, vilka är för små för att utgöra skårar. De benämns här, i brist på lämpligare lämningstyper, för boplatsgropar. Anläggningar i klapperstensfält är relativt vanliga och mycket svåra att funktions- och åldersbestämma. På andra platser har motsvarande lämningar tolkats som förvaringsgropar och satts i samband med tomtningar från järnåldern och medeltid. (Broadbent 1988:1). Då lavtillväxten på stenarna i gropens botten inte tycks skilja sig från de i klapperstensfältet i övrigt kan man sluta sig till att de inte gjorts i modern tid.

Figur 19. Boplatsgrop på krönet av klapperstensfältet. Foto: Bo Ulfhielm.

Tomtning

I överkant på klapperstensfältet på Norrskär, på gränsen mot hållmarken, har en yta om 4x2 meter stenrensats och stenen lagts upp i vallar kring tre sidor. Den har tydliga likheter med de tomtningar som påträffas i kustbandet och som sätts i samband med jakt- och fångst under järnålder och medeltid. Tomtningarna har varit en slags grund för enkla bostäder under säljakt och fiskeexpeditioner i skärgården. Möjligen skulle även skårarna Nr 25 och 26 kunna alternativt tolkas som tomtningar.

Figur 20. Tomtning (Nr 22) på gränsen mellan klapperstensfält och hållmark på Norrskär. Foto: Bo Ulfhielm.

Ristning

På Vitgrund sydvästra udde framkom en sten med fyra inristade bokstäver: WP SA. Bokstäverna utgör troligen två par initialer.

Figur 21. Ristning vid rastplatsen på Vitgrunds västra udde. Foto: Maria Björck.

Gränsmärke

Någon administrativ gräns inom Vitgrund finns inte belagd i kartmaterialet. Hela ön är fastigheten Vitgrund 1:1. Vad märket symboliserar är därför inte helt klarlagt. Det står vid en naturlig smal ”midja” på ön och möjligen har det varit en slags inofficiell uppdelning mellan fiskarstugan i södra delen på ön och de stugor som legat kring Vitgrundtjärnen. Det kan även ha varit en äldre markering för fågelskyddsområde eller av annan anledning fredad yta på ön.

Figur 22. Gränsmärke (Nr 9). Foto Bo Ulfhielm.

Precisionsinmätning

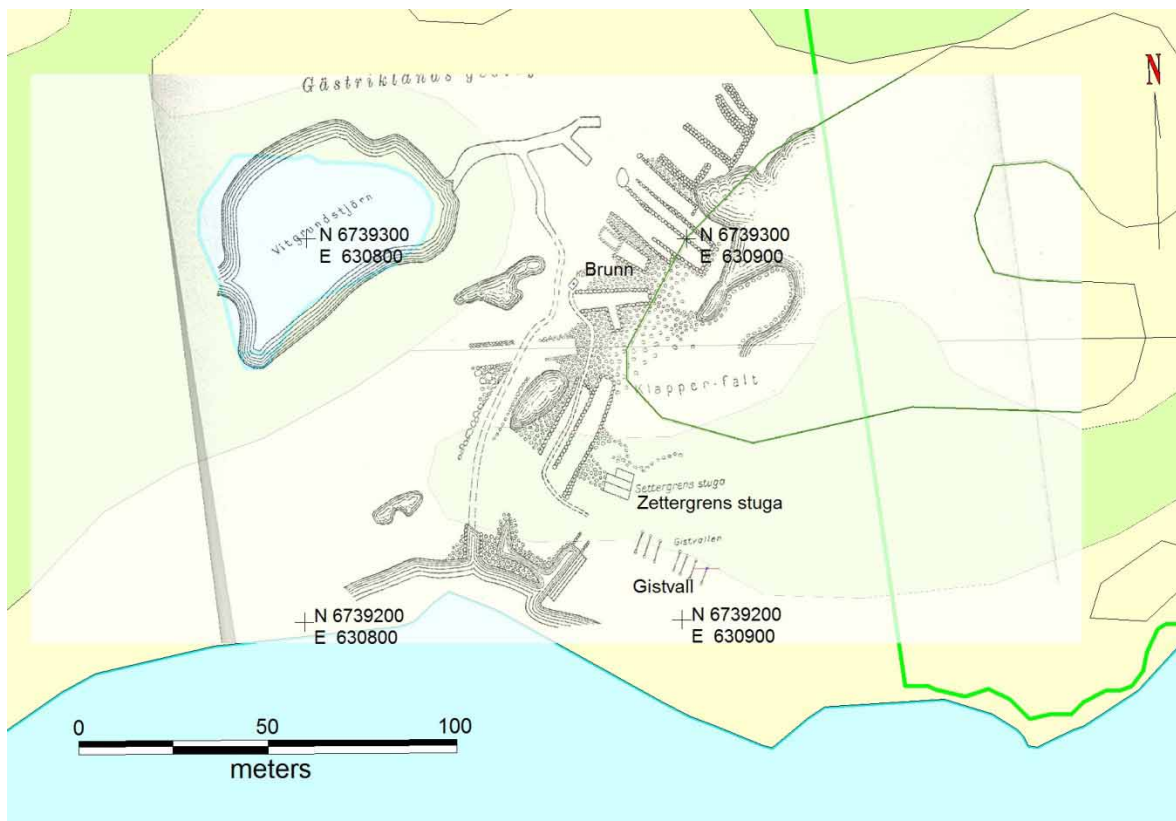
På Norrskär höjdmättes fem lämningar. Högst av dessa ligger tomtningen (nr 22) som är belägen 8,6 meter över havet. Något lägre ligger en boplatsgrop på omkring 8,2 meters höjd. Skjutskåarna ligger i sluttningen på mellan 4 och 7 meter. Lägst av samtliga lämningar på Norrskär ligger skjutskåren på norra sidan ön – 3,2 meter över havet.

På Vitgrund höjdmättes 12 lämningar. De ligger generellt lägre än de på Norrskär. Höjden över havet varierade mellan 1-5 meter och flertalet låg i ett snävt intervall mellan 2-3 meter.

En särskild insats gjordes i anslutning till fiskeläget (Nr 12, RAÄ 179:1). Här fanns en kartering gjord på 1940-talet, då fiskeläget var förhållandevis nyligen övergivet och vegetationen inte lika tät som idag. Kartan gjordes av Bror Asklund och visar bl.a. husgrund och båtlämningar. För att kunna rektifiera kartan – få den att passa in på dagens karta – inmättes ett antal punkter som kunde identifieras både i fält och på kartan. Kartorna har sedan överlappats och behandlas i programmet ArcGis. Det gick inte att få Asklunds karta att exakt stämma med dagens, men den ger en någorlunda rättvisande bild över till exempel båtlämningarna.

Lämning	Nummer	Höjd över havet	Kommentar
Norrskär			
Tomtning	22	8,62	
Boplatsgrop	18	8,26	
Skjutskåre	16,17, 21	4,6-7,3	
Skjutskåre	27	3,25	På norra sidan ön
Vitgrund			
Labyrint		2.95	Mätningen gjord något öster om labyrinten
Gistvall	12	2,1-2,4	Ingår i RAÄ 173:1
Brunn	12	1,68	Ingår i RAÄ 173:1
Husgrund	12	3,4	Ingår i RAÄ 173:1
Båtlämningar	12	1,18-2,2	Ingår i RAÄ 173:1 Inmätt nederkant
Grunder centralt	13	2,3-4,15	
Grund i längst i väster	13	1,2-2	Osäker höjd. Flera avvikande värden
Vitgrundstjärnen		1,2	

Tabell 2. Lämningar höjdmätta med RTK.

Figur 23. Rektifierad kartering av Bror Asklund. Med båtlänningar, gistgård och husgrund markerade (Asklund 1950:31)

FRÅN SÄLJÄGARE TILL ZETTERGRENSTUGAN – IDEER OM BEBYGGELSEUTVECKLINGEN

Anläggningarna på Norrskär har att döma av höjden över havet potential att vara äldre än de på Vitgrund. Flertalet lämningar ligger här mellan 5 och 8,5 meter över havet. Delvis kan det ha topografiska orsaker – en brantare strand på Norrskär gör att lämningar som ligger på samma avstånd från strandkanten på de båda öarna skiljer sig avsevärt i höjd. Men även typologiskt torde boplatsgröparna och tomtningen på Norrskär vara äldre än fiskelägeslämningarna på Vitgrund.

En hypotes är att lämningarna på Norrskär utgjort tillfälliga övernattningar av säljägare och fiskare under vikingatid/ medeltid, såsom har dokumenterats på andra håll längs norrlandskusten (Se Norman 1993:39ff). Norrskär var under tidig medeltid en av få uppstickande öar i yttre gävlebukten. Lämningarna låg då uppdragna en bit från strandkanten i en liten bukt, skyddad från nordliga vindar. Vitgrund var då bara några uppstickande hällar och kan inte ha lämpat sig för bosättning, däremot kan här ha varit bra ”sälstenar”, och ett mål för jaktexpeditioner.

Noel Broadbent, som studerat utskärs-nyttjandet i Bottniska viken, menar att tiden före år 1500 kännetecknas av säljakt och dess lämningar är just tomtningar och boplatsgröpar. Kring 1500 sker en förändring: strömmingsfisket blir den dominerande näringen och till dess aktiviteter tillkommer ”nya” lämningstyper till vilka Broadbent räknar upp bland annat gistgårdar, båtlänningar, labyrinter och ryssugnar – d.v.s. de man finner på Vitgrund (Broadbent 1988:198ff).

Bebyggelsens utbredning kring Vitgrundstjärn visar att den etablerades när tjärnen fortfarande var en havsvik. Vitgrundstjärn och marken kring ligger på ca

1,2 meter över havet. För att få in båtarna även vid lågvatten torde man räkna med ett vattenstånd på minst 2 meter när fiskeläget etablerades, d.v.s. absolut senast år 1700. De högst liggande lämningarna från fiskeläget ligger kring 4 meter över havet och flertalet kring 2-3 meter. Om man räknar lite grovt utifrån landhöjningen har den tidigast möjliga etableringen på Vitgrund varit under 1400-talet. Då var det dock ett mycket litet skär med låga kala klippor. Det mesta tyder på att Vitgrund började brukas under 1600-talet. De första stugorna låg sannolikt norr om tjärnen där det idag är ett lite högre parti med hållinslag. Där är även husen utritade på 1700-talets kartor. Bebyggelsen har sedan expanderat något åt väster, där en grund med kraftigt spisiröse ligger bara någon meter över havet. Men huvuddelen av de nyare tillkomna byggnaderna har placerats sydöst om tjärnen. Den byggnad som stod kvar längst, och troligen även en av de nyast tillkomna, var Zettergrenstugan. Den skall ha byggts på 1840 talet och grunden är också den husgrund som ligger längst bort från tjärnen i sydöst (Brugge 1943:89). Stugan är för övrigt flyttad till Furuvik där den ännu kan ses.

Något av ett mysterium är fiskeläget vid Mursviken på Vitgrunds södra udde. Den är inte redovisad på någon karta. Husgrunden ligger ca 2 meter över havet. men båtlänningen intill tar sin början vid dagens strandkant, vilket tyder på en låg ålder. Själva huset stod kvar in på 1930-talet, men var då obebott. Den senaste invånaren skall för övrigt ha varit en sinnesjuk man. På Generalstabskartan 1900 saknas husmarkering här. Det kan därför inte uteslutas att bebyggelsen varit mycket kortvarig – tillkommen efter år 1900 och övergiven före år 1930.

Vitgrund i skriftligt material

Det kamerala arkivmaterialet har endast översiktligt gått igenom, och då endast via andrahandskällor. I fiskarsocietetens matriklar, protokoll och kassaböcker på stadsarkivet finns sannolikt mer information om Vitgrund att inhämta.

Det finns även en del topografisk litteratur och ”hembygdsskildringar” som berör Vitgrund. Dessa har mer systematiskt undersökts.

Asklund skriver, utan att ange några källor, att Vitgrund år 1650 var ett sommarfiske för 24 Gävlebor (Asklund 1950:32). Flera andra författare anser att Vitgrund varit ett av de mest betydande fiskelägena på 1600-talet. Det har dock inte kunnat bekräftas. Från 1700-talet finns däremot säkrare uppgifter om fiskets omfattning och då varierar antalet mellan 2–10 fiskare.

Senare förteckningar visar att antalet fiskare på grundet varierat kraftigt. Så redovisas t.ex. 11 fiskare år 1865 medan de var 20 stycken fem år senare, år 1870 (Eskeröd 1946:334). Fjärrfisket som helhet upplever en nedgång under 1800-talet, men för stadens fiskeplatser sker samtidigt en tydlig uppgång.

I en förteckning på dem som fiskat på stadens öar och grund år 1740 räknas åtta personer upp på Vitgrund. Tre år senare är det endast fem personer: Lars Skytt, Erik Lundberg, Jan Rootts änka, Anna Wijkman samt H Ullbergs Piga. Intressant nog är det alltså två män och tre kvinnor, utan synligt släktskap med varandra (Lövgren 1981:61f). Jämför man personnamnen i förteckningen med en samtida karta över fastigheterna i staden Gävle så återfinns de flesta uppräknade personerna. Flera bodde intill varandra ett stycke norr om den plats där järnvägsstationen idag är belägen (Lantmäteristyrelsens arkiv V14-1:3).

Eskeröd menade att fisket på Gävle stads egna fiskeplatser mest skötts just av kvinnor och äldre män som inte ansågs lämpade för de mer strapatsrika långfärderna till Ångermanland (Eskeröd 1946:333ff). En troligare förklaring till att kvinnor är mindre representerade i de Ångermanländska fiskelägena än i de närmast Gävle är dock att ensamma kvinnor, änkor och ogifta, inte hade tillgång

till de större fartyg – fiskarhaxar – som krävdes för uppseglingen. Det är i övrigt tydligt att kvinnorna hade en aktiv roll i fisket, inte bara som medföljande hustrur. Anna Wijkman som nämns ovan är ogift, betalar själv arrendet och fiskar i många år från Vitgrund. Ett närliggande exempel är från Limön där fyra kvinnor går ihop om två båtar för fisksäsongen 1715.

Figur 24. Gistgård på grannön Lövgrund kring sekelskiftet 1900. Läns museet Gävleborgs bildarkiv.

FÖRSLAG TILL VIDARE ÅTGÄRDER

Vitgrund och Norrskär innehåller många spännande lämningar från fiskeepoken och berättar en viktig del av Gävles historia. Men lämningarna talar inte för sig själv! För att besökare bättre ska kunna ta del av den skyddade kulturmiljön bör några ytterligare åtgärder göras.

Liksom Gävle kommun har föreslagit anser Läns museet att informationsskyltning behövs på några platser. I första hand föreslås följande:

1. En översiktsskylt som berättar Vitgrund-Norrskärs kulturhistoria, placerad på Vitgrund vid bryggan.
2. En skylt vid den nyregistrerade labyrinten vid stigen
3. En skylt vid det centrala fiskeläget, som förklarar de lämningar man ser där.

Den kulturhistoriska informationen på översiktsskylten (1) kan med fördel samordnas med information om naturen och fågellivet på öarna. Samma skylt kan även placeras vid rastplatsen på Norrskär.

I området kring Zettergrens stuga (Nr 12) finns flera olika lämningstyper som berättar olika aspekter av livet i fiskeläget. Men på grund av tät buskvegetation och högt gräs är de mycket svåra att se för ett otränat öga. Här måste skyltningen kompletteras med röjning. För bästa resultat bör åtgärderna beslutas i samråd så att både natur- och kulturintressena tillvaratas.

Slutligen, labyrinten (RAÄ 239:1) var tidigare lättare att se än den är idag. Vid fältinventeringen gav lämningen ett ”omplockat” intryck. Möjligen går det utifrån tidigare fotografier och beskrivning i FMIS att i viss mån återställa den. Läns museet skall kontakta Länsstyrelsen Gävleborg för att undersöka möjligheterna till detta.

REFERENSER

- Arwidsson, I. 1913. *Strömmingsfiske*. En undersökning över i Gävleborgs län använda metoder, redskap och benämningar. Uppsala.
- Asklund, B. 1950. Gästriklands geologiska historia. *Natur i Gästrikland*. Red. Curry-Lindahl. Svensk Natur 1950.
- Broadbent, N. 1988. Järnålderns och medeltidens säljägare i övre Norrlands kustland. *Arkeologi i Norr* 1. Umeå universitet.
- Brugge, L. 1943. *Boken om Furuvik*. Skogarnas tidnings förlag. Gävle
- Eskeröd, A. 1946. Gävlebornas strömmingsfiske. *Ur Gävle stads historia*, s 321-360. Gävle.
- Grundberg, L. 1993. Fjärrfisket längs norrlandskusten före 1800. Källäge och forskningsförutsättningar. *Bottnisk kontakt VI*. Läns museet i Gävle 1992.
- Hovanta, E. 2010. *Helgön, Stora Jungfrun. Kulturhistorisk inventering av ön Storjungfrun, Söderhamns stad, Hälsingland 2009*. Arkeologi och Kulturhistoria Nr 24. Knights förlag.
- Lövgren, F. 1981. Lövgrund. Sommarön med tradition. Historik över Lövgrund utgiven med anledning av kapellets 150års jubileum. Gävle.
- Norman, P. 1993. *Medeltida Utskärsfiske*. En studie i fornlämningar i kustmiljö. Nordiska museet handlingar 116. Stockholm.
- Norman, P. 1995. Sjöfart och fiske. *Fornlämningar i Sverige 3*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm
- Vedin, P.J. 1930. *Det forntida fisket vid Norrlandskusten*. Gävlebohamnar under gångna århundraden. Gävle.
- Vedin, P.J. 1936. Vitgrundhamnen i forntid och nutid. *Arbetsbladet* 24/9 1936.
- Kraft, J. 1981. Labyrintmagi på Kuggören? *Hälsingerunor 1981* sid 5-15. Hudikvall.
- Olivecrona, A. 1858. *Den svenske lotsen, eller vägledning genom en del av de nordiska farvatnen*. Andra delen: Beskrivning öfver Bottenhafvet, Ålands haf samt södra och norra Qvarken. Kungl. Sjökartekontoret. Stockholm.
- Westerdahl, C. 1987. *Norrlandsleden II*. Beskrivning av det maritima kulturlandskapet. Arkiv för norrländsk hembygdsforskning XXIII. Härnösand.
- Westerdahl, C. 2012. Labyrinter som gengångare. *Bottnisk kontakt XVI*. Korpo 2012. Korpo kulturgille.
- Westerdahl, C 2013. Labyrinternas gåta, ett tolkningsförsök. *Populär arkeologi*. Nr 3 2013.
- Westesson, W. 2012. *Med andra ögon. Besökarens berättelser om Gävle från Linné till Lundberg*. En antologi. Kultur och Fritid. Gävle.

Övriga källor

- Beslut om Vitgrund-Norrskär Naturresevat. Länsstyrelsen Gävleborg. DNR 511-4231-06. Pernilla Hansson 2009.
- Sture Sundin och Lars Nordin, muntliga uppgifter 2013-09-27

Arkiv

Riksarkivet.

Sockenpärmar Akt 113 och 114

Rikets allmänna kartverk

Generalstabskartan blad 98. Gävle

Ekonomiska kartan 13H8h Norrskär och 13H7h Lövgrund. 1955

Lantmäteristyrelsens arkiv

Akt v21. Geometrisk charta öfwer Giestriklands Skiärgård. Afmätt 1747 av Lars

Lindenberg

Akt v14-1:3 Grundritning öfwer stapelstaden Gefle. 1741.

Stadsbyggnadskontoret, Gävle kommun

Akt 38 stadsingenjörskontoret, Gävle. Akten består av 2 kartrullar.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr:431-4906-2013

Beslutsdatum: 2013-08-28

Länsmuseet Gävleborgs dnr:1404/320

Projektnummer: 510403

Uppdragsgivare: Gävle kommun

Undersökningstid: September-Oktober 2013

Projektledare Läns museet Gävleborg: Bo Ulfhielm

Personal:Bo Ulfhielm, Maria Björck

Fastighet: Vitgrund 1:1

Socken: Gävle stad

Kommun: Gävle

Koordinater: N 6739300 E 630900

Karta: Ekonomisk karta 13 H8h samt 13 H7h

Koordinatsystem: Sweref 99 TM

Höjdsystem: RH 00

Utredd yta: 36,5 hektar (Norrskär 103 000 kvadratmeter, Vitgrund 262 000 kvadratmeter)

Utredd yta extensiv: 323 hektar (inklusive vattenområdena)

Arkeologtimmar:32

Fynd: Inga fynd tillvaratogs

BILAGA 1. FÖRSLAG PÅ SKYLTTNING

SKYLTT 1

VITGRUND OCH NORRSKÅR

Placering: Vid Bryggan.

Bildförslag: Tematisk karta med ett urval av fornlämningarna på öarna utsatta + ev foto på målning, Ulvö kapell.

Troligen kom säljägare och fiskare till Norrskär redan på medeltiden. På öns klapperstensfält finns gropar och byggnationer som kan vara spår av deras tillfälliga boplatser. Då stod havsytan kring fem meter högre än idag och Norrskär var en av få uppstickande öar i yttre Gävlebukten.

På 1600 talet började man fiska från Vitgrund. Runt en numera uppgrundad hamnbassäng fanns enkla stugor där fiskarna bodde sommarhalvåret. Som mest, under vissa år på 1800-talet, hade mer än 20 fiskare Vitgrund som hemmahamn. Både män och kvinnor fiskade, och på Vitgrund var det ofta fler kvinnor än män.

Fångsten bestod främst av strömming som saltades in i tunnor och såldes i Gävle på hösten. Förtjänsten var ofta liten. Maten drygades ut med potatis och annat som odlades i svackor på grundet. Man plockade också sjöfågelägg och höll sig med getter.

Ända in på 1900-talet bodde det fiskare på Vitgrund. Men landhöjningen gjorde fiskeläget allt mer svåråtkomligt. Vid sekelskiftet 1900 började fiskarfamiljerna att flytta in till Utvalnäs. Kring 1930 lämnade de sista invånarna ön. Men spåren finns kvar. Gå ett varv runt och titta - här finns mycket att upptäcka!

SKYLTT 2.

Bildförslag: Kartering.

Placering: Intill husgrunden i södra delen av RAÄ 173:1.

UPPTÄCK SPÅREN AV EN GÄVLEFISKARHAMN

Det var Gustav Vasa som gav Gävleborgarna ensamrätt till fisket efter norrlandskusten. Det berättas att i början av 1600-talet sysselsatte fisket hela 75% av invånarna i staden. Sommartid lämnade närmare 100 familjer Gävle för att ta sig till fiskarstugorna från Limön i söder till Nordmaling i Ångermanland i norr – Vitgrund var nästan hemmaplan.

För inte så länge sedan låg ett blomstrande fiskeläge med över 20 hus på den här platsen. Spåren kan nu svåra att se, men tittar du noga kan du se grundstenar och rösen efter raserade spisar. Den plana ytan i öster är *gistvallen* - det var där man torkade näten på träställningar. De långsmala fickorna med stenvägg kring är båtlaningar, eller *varor* som de kallades av fiskarna. I dem drogs båtarna upp så att de skulle ligga skyddade. När havet sedan sjönk på grund av landhöjningen fick de ny användning som odlingslotter. Färskvattnet fick man från två brunnar.

I grunden här närmast bodde Wilhelm Zettergren med sin syster Lotta ända in på 1900-talet. Syskonen var de sista fiskarna på Vitgrund. Stugan, som timrades av deras far ungefär år 1840, är bevarad och kan nu ses på Furuvik.

SKYLTL 3.

DEN GÅTFULLA LABYRINTEN

Bild: Labyrint från medeltida kyrkomålning.

Placering: Vid stigen strax söder om den nyupptäckta labyrinten.

Det finns två labyrinter på Vitgrund. Men den ena är sönderplockad och svår att se. Stenlabyrinter finns runt hela östersjön och de påträffas ofta nära äldre fiskelägen. Ingen vet längre säkert hur de använts, men de har tolkats som ett slags magiskt universalinstrument; för att få fiskelycka, rätta vindar och inte minst - för att skydda från de döda. Rädslan var stor för att drunknade sjömän som begravts på öarna skulle gå igen. Labyrinternas form kan vara hämtad från kyrkomålningar, där de förknippas med att fånga och hålla inne.

Från en annan Gävlefiskarhamn, Kuggörarna utanför Hudiksvall berättas att det ännu i mitten av 1900-talet fanns en äldre fiskare som kunde ses gå i labyrinten där, samtidigt som han spottade i sina händer och kastade något över axeln. Vad han gjorde berättade han aldrig – stark magi får inte avslöjas för dem som inte tror!

BILAGA 2. OBJEKTTABELL

Nr	Lämningstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Osäker position	Osäker utbredn
1	Sjömärke	Fundament för sjömärke? Stenröse, ovalt, 2x1,5 m (NNV-SSÖ), 0,5 m h av 0,1-0,4 m st stenar. I anslutning till fundamentet finns trärester. Terräng: I kant av klapperstensfält, sydspets av ö.	Övrig kulturhistorisk lämning	nej	nej
2	Fartygslämning	Fartygslämning, uppgift om. Ungefärlig förlisningsplats för slupen "Flink och färdig" vilken strandade vid Vitgrund år 1850 på väg mellan Gävle och Hudiksvall med spannmål och diverse. Litteratur: Alvar och skämt den 1 augusti 1850. Westerdahl, C. 1987. Norrlandsleden II. Sid 93	Uppgift om	Ja	nej
3	Skåre/jaktvärn	Skåre, oval, totalt 4x3 m (NÖ-SV), bestående av stenvall, 0,6-1 m br och 0,6 m h av 0,1-0,4 m st stenar. Öppning i V Terräng: Krön av klapperstensfält (NÖ-SV)	Övrig kulturhistorisk lämning	nej	nej
4	Skåre/jaktvärn	Skåre, bågformad, totalt 3x2,5 m bestående av stenvall, 0,3-0,8 m br och 0,25 m h av 0,1-0,4 m st stenar. Terräng: V kanten av klapperstensfält (NÖ-SV)	Övrig kulturhistorisk lämning	nej	nej
5	Sjömärke	Fundament för sjömärke? Stenröse, 0,8 m diam, 0,2 m h av 0,1-0,2 m st stenar. Terräng: Stenig udde, Kant av klapperstensfält.	Övrig kulturhistorisk lämning EJ TILL FMIS	nej	nej
6	Sjömärke	Sjömärke. Runt målat märke, 1,2 m diam, med vit yttre cirkel och orange mitt. Målat på SV-sidan av markfast block, 5x4 m (NV-SÖ) och 2,5 m h. På blockets ovansida är en plåtskylt, 0,3x0,3 m st fastsatt i stenen med armeringsjärn. Terräng: Stenig udde, sydsida av klapperstensfält.	Övrig kulturhistorisk lämning EJ TILL FMIS	nej	nej
7	Fiskeläge	Fiskeläge 110x40-70 m (NNV-SSÖ) bestående av en husgrund, minst 2 gistgårdar, 1 båtlänning, 1 ränna samt minst 15 stenrösen. Husgunden är 5x5 m st (Ö-V) begränsas av syllstensrader, 0,5 m br, 0,2-0,4 m h. V om denna är båtlänning, 18 m l (Ö-V), 5-8 m br, med upplagd sten längs sidorna. Längst i S är en gistgård, 10x6 m (Ö-V), bestående av en plan stenröjd yta. I S delen finns stolpstöd i form av stenrösen, 2x2 samt 2x1,5 m st och 0,1-0,2 m h. I NÖ delen av området är ytterligare engistgård, 20x10 m (NÖ-SV) längs långsidorna är mindre stolpstöd i form av rösen, 0,5-1 m st, 0,1-0,4 m h av 0,1-0,3 m st stenar. Rösen ligger främst kring klapperstensfältets krön, de är i allmänhet 0,8-3 m diam 0,1-0,4 m h. Några är troligen stöd för s.k. enkla gistor för nätupphängning. Rännan är 30 m l, 1 m br och 0,2 m dj. Vall på ömse sidor, 2-2,5 m br och 0,2-0,3 m h. Fiskeläget har inte kunnat beläggas på några äldre kartor.	Övrig kulturhistorisk lämning Ändringsanmälan till RAÄ 174:1 och 174:2	Nej	nej

		Huset sägs stå kvar, men inte längre bebott, i en skildring från Vitgrund år 1930. Litteratur: Vedin, P.J. 1939. Det forntida fisket vid Norrlandskusten. Gävle			
8	Labyrint	Labyrint, ca 6 m diam, spiralformad , lagd av 0,1-0,15 m st stenar. Spiralen slingrar ca 6 varv med ett avstånd av 0,15-0,3 m mellan varven. Delvis övermossad. Terräng: Flack strandterrass, skogsmark (gles blandskog)	Fornlämning	nej	nej
9	Gränsmärke	Gränsmärke bestående av rest stock, 2,2 m h, 0,15 m diam. Upp till spetsad och i toppen märkt med rödorange färg. Stöttad av ett markfast block och ett röse, ca 0,4 m diam av 0,1-0,2 m st stenar Terräng: sydostspets av udde, klappersten med inslag av block	Övrig kulturhistorisk lämning EJ TILL FMIS	nej	nej
10	Båtlänning	Båtlänning, 35 m l, (NÖ-SV), 3-6 m br bestående av en stenröjd yta omgiven av en stenvall 1,5-3 m br av 0,1-1,5 m st stenar. Lämningen mynnar i en tjärn, uppgrundad havsvik. Terräng: svagt N sluttande moränmark med inslag av håll, skogsmark (tät blandskog)	Fornlämning	Nej	nej
11	Stenugn	Stenugn, oval, 4x3 m (Ö-V), 1,2 m h av 0,2-0,8 m st stenar. I NÖ spisöppning med valvat tak. Invändigt rum kupolformat och ca 1 m diam innermått. Framför ugnen är en stenröjd yta ca 7x5-7 m st. P.g.a. tät buskvegetation är ytans mått något osäkra Terräng: svagt N sluttande moränmark med inslag av håll, skogsmark (tät blandskog)	Fornlämning	Nej	nej
12	Fiskeläge	Fiskeläge 200x80-180 m (NÖ-SV) bestående av minst 15 båtlänningar, 1 brunn, 1 gistgård och minst 1 husgrund Båtlänningarna är 10-30 m l, 2-6 m br och begränsas av stenvallar på 3 sidor. Flertalet är orienterade i Ö-V till NV-SÖ. Gistgården är 20x6 m (VNV-ÖSÖ) och begränsas av stenrad i N. Husgrunden är 9x6,5 m (VNV-ÖSÖ), uppbyggd av syllstenar . I V delen är igenväxande åker/ängsmark vari förekommer flera röjningsrösen, ca 5 m diam och 0,5-0,89 m h. En del av båtlänningarna har även använts som bruksytor efter att de grundats upp.	Fornlämning Ändring till RAÄ 173:1	Nej	nej
13	Fiskeläge	Fiskeläge 120x15-35 m (Ö-V) bestående av minst 4 husgrunder, 2 båtlänningar, 1 brunn , stenrader och stenröjda ytor. Husgrunderna är 7x6-9x6 m st och begränsas av stensyllar av 0,2-0,5 m st stenar. 2 har spisirösen, ca 2x2 m st och 0,5 m h. I området finns även flera platser med upplagda stenar som troligen utgjort grundstenar till timmerstugor. Brunnen centralt på området är 0,8x0,8 m och 1,3 m dj, stensatta kanter. Båtlänningen längst i V, 20x6 m (NV-SÖ), längs NV långsidan är röjningssten.Den andra båtlänningen är ca 15	Fornlämning	Nej	Nej

		<p>m I (NÖ-SV), 8 m br och har längs långsidorna vallar av sten 3-5 m br och 0,5 m h.</p> <p>Stenraderna ligger parallellt med en uppgrundad vik och kan ha utgjort brygganläggningar.</p> <p>Fiskeläget är utsatt på en karta från år 1779, men har sannolikt äldre anor.</p>			
14	Sjömärke	<p>Fundament till sjömärke?. Stenröse, 2x1 m (NÖ-SV) och 0,3 m h av 0,1-0,2 m st stenar</p> <p>Terräng: Kant av strandterass (NÖ-SV), klapperstensfält</p>	Övrig kulturhistorisk lämning	Nej	nej
15	UTGÅR				
16	Skåre/jaktvärm	<p>Skjutskårar, inom ett ca 30x20 m st område är minst 7 skårar. Skåraerna är 3x2-5x3 m st samtliga orienterade i Ö-V riktning. I S är vallar av upplagd sten, ca 2 m br och 0,4-0,6 m h.</p> <p>Terräng S-sluttande klapperstensfält, mot sund mellan två öar.</p>	Övrig kulturhistorisk lämning	Nej	Nej
17	Fyndplats	<p>Myntfynd, uppgift om. På en sandstrand i Vattharsviken skall fynd av äldre kopparmynt ha gjorts. Närmare plats eller omständigheter har inte gått att få fram.</p> <p>Litteratur: Westerdahl, C. 1987. Norrlandsleden II. Sid 93</p>	Uppgift om	Ja	nej
18	Boplatsgrop Form: rund Terräng: I klapper	<p>Boplatsgrop, 1,5 m diam 0,7 m dj omges av en vall 1,5 m br och 0,4 m h</p> <p>Terräng: Krön av klapperstensfält</p>	Fornlämning	Nej	Nej
19	Boplatsgrop Form: oval Terräng: I klapper	<p>Boplatsgrop 2x1,5 m (Ö-V) 0,7 m dj omges av en vall 1,5 m br och 0,4 m h.</p> <p>Terräng: Krön av klapperstensfält</p>	Fornlämning	Nej	Nej
20	Sjömärke	<p>Fundament till sjömärke, 2x1,5 m (N-S) och 0,2 m h av 0,1-0,4 m st stenar. Direkt N om denna är en cementplint med ett järnrör</p> <p>Terräng: Krön av klapperstensfält</p>	Övrig kulturhistorisk lämning	Nej	Nej
21	Boplatsgrop Form: oval Terräng: I klapper	<p>Boplatsgrop, 2,5x2 m (N-S) 0,7 m dj omges av vall 1 m br och 0,2 m h.</p> <p>Terräng: Krön av klapperstensfält</p>	Fornlämning	Nej	Nej
22	Tomtning	<p>Tomtning, 4x2 m (NV-SÖ) 0,5 m dj, urplockad ner till håll. Vall i S, N och SV, 2 m br och 0,6 m h. begränsas i Ö av håll</p> <p>Terräng: Kant mellan klapperstenfält och hållmark</p>	Fornlämning	Nej	Nej
23	Hägnad	<p>Hägnad, ca 15x7 m (NV-SÖ), begränsas av stenmur 1,5-2 m br och ca 0,5-0,8 m h. Öppning i NNV, 4 m br</p>	Fornlämning	Nej	Nej
24	Sjömärke	<p>Fundament till sjömärke? 2x1,2 m (Ö-V) 0,8 m h av 0,05-0,4 m st stenar.</p>	Övrig kulturhistorisk lämning EJ TILL FMIS	Nej	Nej

25	Skåre/jaktvärn	Skåre? 5x5 m st. I S en vall 2,5-3 m br och 0,6 m h. Beväxt med 1 tall samt rönnslå Terräng: Svagt S sluttande klapperstensfält	Fornlämning	Nej	Nej
26	Skåre/jaktvärn	Skåre 6x2-3,5 m (ÖNÖ-VSV) vall i SÖ 2 m br och 0,5 m h, Terräng: Svagt S sluttande klapperstensfält	Fornlämning	Nej	Nej
27	Skåre/jaktvärn	Skåre 5x3 m (Ö-V) 0,6 m dj. I N en vall 1 m br och 0,3 m h. Terräng: Mindre klapperstensyta omgiven av håll- och blockmark.	Fornlämning	Nej	Nej
28	Ristning	Ristning, sentida. På flat sten, 1,5x0,8 m st är ristat bokstäverna WPSA. Troligen två initialpar. Terräng: Blockig strandkant, sydsida av udde			

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE. TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE. FAKTARUM: STYRMANSGATAN 4, GÄVLE.

